

КІНЕСИКА ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Стаття є оглядом теоретичних передумов та основних напрямів вивчення кінесики як складової частини невербальної комунікації. В роботі розглянуто підходи до визначення та вивчення кінеми – одиниці системи паравербальних засобів комунікації як знакових супровідників вербального мовлення в процесі спілкування.

Ключові слова: кінесика, кінема, невербальна комунікація.

Тхор Н.М. Кинесика как составная часть невербальной коммуникации. Статья представляет собой обзор теоретических предпосылок и основных направлений изучения кинесики как составной части невербальной коммуникации. В работе рассматриваются подходы к определению и изучению кинемы – единицы системы паравербальных средств коммуникации как знаковых сопровождающих вербальной речи в процессе общения.

Ключевые слова: кинесика, кинема, невербальная коммуникация.

Tkhor N.M. Kinesics as a part of nonverbal communication. The article presents a review of the theoretical premises and main trends in the study of kinesics as a part of nonverbal communication. Main approaches to defining and study of the kineme – a unit of the system of paraverbal communication means as sign attendants of verbal speech in the process of communication – have been viewed in the given work. Kineme is treated as a proto-sign which are considered as auxiliary communicative means though they are highly informative. Main aspects in the study of kinesics are cross-cultural and sociolinguistic.

Key words: kinesics, keneme, nonverbal communication.

Метою даної статті є огляд теоретичних передумов і основних напрямів вивчення кінесики як складової частини невербальної комунікації.

На початку ХХ століття Є. Д. Поліванов досліджував такі атрибути усного мовлення як мелодизація і жести, визначаючи їх як аспекти мовного процесу, що підлягають вивченню в рамках самостійного розділу лінгвістики [14]. Л.П.Якубинський зазначав обов'язковість і природність жестів і міміки в спілкуванні, він писав про мімічне, пантомімічне і жестикуляційне інтонування мовлення [17]. Згідно з даними «Лінгвістичного енциклопедичного словника» поняття «паралінгвістика» було введено в 40-х роках А. Л. Хіллом, але основний розвиток отримало в 60х роках [33, 367].

Паралінгвістика в широкому трактуванні цього терміна вивчає всі явища т. з. парамови, тобто будь-яку невербальну діяльність, яка супроводжує, замість попередньої усне (іноді і письмове) мовлення. Прикладами такого підходу можуть служити роботи Г. Ройш, Ч. Хокетта, Г. В. Колшанського [29; 23; 7]. Симптоматичним для цього напрямку є наступний вислів Г. В. Колшанського: «паралінгвістичні засоби можуть бути об'єднані тільки за своєю функцією, тобто за функцією участі у формуванні інформації мовного висловлювання, а не своїм матеріальним статусом» [7, 44].

У більш вузькому трактуванні паралінгвістика – це дисципліна, що

вивчає лише звукові, фонаційні засоби, які вибудовуються над усним мовленням. Типовими в цьому плані є роботи Дж. Трейгера, Ч. Крейдлера, в яких вивчається темп, ритм мови, тембр голосу, шуми, вокалізації і т.п. [27; 32]. Паралінгвістика у вузькому розумінні терміна дорівнює кінесіці. На думку Г. Крейдліна, «кінесика поряд з паралінгвістикою є центральною частиною невербальної семіотики» [8, 43]. Знакова природа кінетичної поведінки лежить в основі виділення предмета вивчення кінесики. Таким є «виразні рухи тіла, які беруть участь у передачі інформації в процесі комунікації» [7, 10] або «будь-який закінчений (має певну структуру, спосіб виконання і настільки ж стійке значення) і самостійний (відмінне від іншого) жестовий рух» [3, 37].

З середини минулого століття в науковому узусі існують терміни кінема (позначає знаковий тілорух) і кін (позначає окрему фазу, з яких складається тілорух), які були введені Р. Бердвістелом [18]. Кінемою прийнято називати знакові рухи тіла природної людської комунікації на відміну від професійно закріплених жестів, які використовуються спортивними суддями, військовими, спецназівцями, біржовими маклерами, букмекерами на скачках, будівельниками, автоводіями, працівниками лісопилки і т. д., тобто представниками професій, чия діяльність здійснюється в умовах зорового контакту але при блокуванні акустичного каналу обміну інформацією [28].

Іншим різновидом жестового (але не кінетичного в нашому розумінні) спілкування виступає мова глухонімих, а точніше мови глухонімих, оскільки їх налічується близько десятка. На необхідності розрізняти мову глухонімих (*sign language*) і жестикуляцію (*gesture*) наполягає Д. Кристал, наводячи такі аргументи: «спілкуватися мовою глухонімих (*to sign*) означає використовувати руки усвідомленим, «вербальним» способом для вираження такого ж обсягу значень, як при використанні мови, особливо це стосується граматики. На противагу цьому жестикуляція значно менше системна і смислорозрізнавальна (*comprehensive*)... Кожен вміє жестикулювати, але далеко не всі навчилися говорити на мові глухонімих» [20, 222]. Незрозумілість мови глухонімих для тих, хто нею не володіє, Д. Кристал пояснює загальною тенденцією до втрати іконічності знаків цієї мови як і взагалі будь-якої мови в процесі розвитку.

Погоджуючись з думкою Д. Кристала про несистемність одиниць жестового спілкування, тобто кінеми, і неповноту їх безлічі в порівнянні з безліччю одиниць мови, зауважимо все ж, що ця обставина не перешкоджає знаковому функціонуванню кінем, а отже дозволяє уможлядно відокремити форму жесту від його значення. Окремий розгляд того чи іншого є науково доцільною процедурою.

На початку звернемося до значення кінеми. «Значення в сучасних наукових парадигмах розглядається як когнітивний феномен, його утворення об'єднується з процесом концептуалізації» [16, 105]. Стосовно предмету нашого дослідження зауважимо, що концептуалізація світу в процесі його пізнання і означування лежить в основі як вербального, так і жестового означування. Н. Ф. Алефіренко стверджує наступне: «Невербальні когнітивні утворення служать тим примарним семіотичним субстратом, на базі якого

формується відповідна комунікативному наміру вербальна структура» [1, 78].

У свою чергу процес формування примарного семіотичного субстрату регулюється певними поведінковими схемами, в тому числі моторними: «категоріальне сприйняття (світу) фільтрує потік інформації через «сітку», виткану структурами моторних реакцій, поведінкових програм, тобто в психіку пропускається тільки та інформація, на яку філогенетично вироблений певний моторний відгук» [12, 86].

Продовжуючи огляд теоретичних джерел, повернемося до теми знакового дуалізму кінеми, згадаємо дослідження, зосереджені на вивченні формальної сторони кінем. Відзначимо, що дана тема розробляється в численних роботах по кінесиці. Жестові рухи описуються словесно, або із застосуванням малюнків, фотографій і навіть умовної системи нотації, в якій, наприклад, символ «/» позначає нахил тулуба вперед, «N» - повний кивок головою і т.д. Про таку систему значків - кінеграфів, розробленої Р. Бірдвістелом, див .: [8, 67]. Є публікації, присвячені опису однієї кінеми, наприклад, «рукостискання» або «кивок головою» або «знизування плечима» [31].

Аналіз обох складових кінеми (її форми і змісту) підводить багатьох вчених до думки про загальнолюдську універсальність тих чи інших жестових знаків, однак значно частіше увагу привертає міжкультурна розбіжність кінем, використовуваних комунікантами, що живуть у різних точках планети [про це див.: 9, 163 - 178]. Фахівці з невербальної семіотики дуже охоче і барвисто описують екзотичну (з точки зору західної цивілізації) етнокультурну специфіку жестів [див. напр. 15, 32 - 33]. Порівняльний ракурс розгляду жестових особливостей також привабливий для дослідників, є роботи в порівнянні арабської й американської жестикуляції [30], російської та англійської [9]. Згідно зі спостереженнями А. Кендона, наприклад, жестикуляція грає особливо важливу роль в урбаністичній культурі Італії і найбільшою мірою в Неаполі [25, 11]. Спеціальні дослідження невербальної (кінетичної) комунікації часто мають чітко позначену ареальну обмеженість матеріалу вивчення [24].

Крім етнічної специфіки жестового спілкування існує ще один, соціопсихологічний напрямок паралінгвістики як науки. В його рамках вчені шукають закономірності прояву вікових параметрів мовців, а точніше комунікантів, що жестикулюють [22].

Окремий напрямок кінетичних досліджень присвячено кореляції жестової і вербальної комунікації, жестикуляції і дискурсній діяльності в цілому. Зокрема аналізуються регулятивна і коригуюча функції кінесики при зміні ролей у комунікативному акті, вивчаються також окремі стандартні етапи спілкування (наприклад, вітання, прощання) в їх кінетичній презентації [26]. Описуються виразні функції кінеми [19], їх етикетна значимість [13]. У цих роботах природна комунікація трактується як інтегративна система вербальних і невербальних засобів спілкування, які тільки в своїй єдності становлять «повний контекст того, що повідомляється» [21, 1]. Підсумовуючи точки зору цього напрямку кінетичних досліджень, наведемо деякі висловлювання Є. А. Маслико: «кінесика збільшує пропускну здатність і ємність

каналу спілкування, ... виконує функцію зворотного зв'язку ... характеризує порядок з синтаксичною й інтонаційною моделями мовне висловлювання і вербальну взаємодію» [11, 23].

Справедливим є спостереження В. А. Лабунської про соціальну затребуваність певних наукових пошуків: «Виходячи з конкретних досліджень невербальної інтеракції, виконаних на Заході, напрошується висновок про те, що в їх дослідженні зацікавлені як політичні кола (наприклад, вивчення невербальних інтеракцій як умов ведення переговорів, дослідження невербальної поведінки як показника брехні, обману в ситуації ухвалення рішень), так і такі інститути, як система виховання, освіти, менеджменту, реклами і т. д. » [10, 38]. Популярні серед читачів-фахівців і не вельми фахівців роботи, які розглядають і пояснюють особливості кінесици як засобу впливу на співрозмовника і як джерело інформації (іноді приховане) про співрозмовника, про його емоційний стан у момент спілкування, про ступінь щирості висловлювань, про ставлення до співрозмовника і т. д. Характерним в цьому сенсі є такий пасаж: «практичні люди давно використовують дані наукових спостережень для вирішення нагальних питань ділового спілкування ... Зверніть увагу на жести, нахили голови, на позу в цілому. Руки тут головне, але не єдине, що має розповісти про кожен тип поведінки» [5, 155].

Абсолютно особливий напрямок кінетичних досліджень зосереджено на вивченні ролі зображеної жестикуляції в художній прозі. Значне число робіт присвячено опису кінетичного поведінки персонажів у творах світової літератури [4; 6].

У сучасній лінгвістиці з'єднання кінесици і вербальних засобів є одним з принципів нейролінгвістичного програмування успішності комунікації, що робить актуальними подальші дослідження цього напрямку в мовознавстві.

Список літератури

1. Алефиренко Н. Ф. Протовербальное порождение культурных концептов и их фразеологическая репрезентация / Н.Ф. Алефиренко // Филологические науки. – 2002. – № 5. – С. 72 – 81.
2. Андриянов В. В. Сравнительная характеристика жестов русских и французов / В.В. Андриянов // Национально культурная специфика речевого поведения. – М.: Наука, 1977. – С. 260 – 267.
3. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. О своеобразии отражения мимики и жестов вербальными средствами // Вопросы языкознания. – 1981. – № 1. – С. 36 – 47.
4. Викулова Л. Г. Роль кинесических единиц в тексте литературной сказки / Л.Г. Викулова // Вестник МГУ, Сер. 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 1998. – № 4. – С. 63 – 66.
5. Горелов И. Н., Енгальчев В. Ф. Безмолвной мысли знак: Рассказы о не-вербальной коммуникации. – М.: Мол. гвардия, 1991. – 240 с.
6. Кедрова Е. Я. Описание жестов персонажей в структуре текста / Е.Я. Кедрова // Язык прозы А. П. Чехова. – Ростов н/Д., 1981. – С. 28 – 35.
7. Колшанский Г. В. Паралингвистика / Г.В. Колшанский. – М.: Наука, 1974. – 81 с.
8. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык / Г.Е. Крейдлин. – М.: Новое литературное обозрение, 2002. – 529 с.
9. Кулиш Л. Ю. Кинетическое сопровождение речи / Л.Ю. Кулиш // Психолінгвістическі аспекти восприятия устной иноязычной речи. – Киев: Вища школа, 1982. – С. 163 – 191.
10. Лабунская В. А. Экспрессия человека: общение и межличностное познание / В.А. Лабунская. – Ростов н/Д: Феникс, 1999. – 608 с.

11. Маслыко Е. А. К психологической природе паралингвистических явлений / Е.А. Маслыко // Материалы III Всесоюзного симпозиума по психолингвистике. – М.: Наука, 1970. – С. 20 – 23.
12. Монич Ю. В. Амбивалентные функции ритуала в эволюции языковых систем / Ю.В. Монич // Вопросы языкознания – 2000. – № 6. – С. 69 – 97.
13. Панкрац Ю. Г. Пропозициональная форма представления знаний / Ю.Г. Панкрац // Язык и структуры представлений знаний: Сб. науч.-аналит. обзоров. – М.: РАН, ИНИОН, 1992. – С. 78 – 97.
14. Поливанов Е. Д. По поводу «звуковых жестов» японского языка // Е.Д. Поливанов. Статьи по общему языкознанию. – М.: Наука, 1968. – С. 135 -141.
15. Тарасов Е. Ф., Сорокин Ю. А. Национально-культурная специфика речевого и неречевого поведения // Национально-культурная специфика речевого поведения. – М. Наука, 1977. – С. 14 – 37.
16. Язык и структура представления знаний: Сб. научно-аналитич. обзоров. – М.: РАН, ИНИОН, 1992. – 163 с.
17. Якубинский Л. П. О диалогической речи / Л.П. Якубинский// Избранные работы. Язык и его функционирование. – М: Высшая школа, 1986. – С. 17 – 58.
18. Birdwhistell R. L. Introduction to kinesics: An annotation system for analysis of body motion and gesture. – Louisville: University of Louisville Press, 1952. – 167 p.
19. Cohen A. The communicative functions of hand illustrators // Journal of communication. – 1977. – № 27. – P. 54 – 63.
20. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. – Second. Ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000. – 480 p.
21. Dodds Pr. J. What Gestures Reveal About Thought // <http://www.cc.gatech.edu/~cilla/cs7100/project02/paper2.html> – Cs 7100 Fall Quarter, 1997. – P. 1 – 6.
22. Gallois C., Callan V. Decoding emotional messages: influence of ethnicity, sex, message type and channel // Journal of personality and social psychology. – 1986. – № 51. – P. 762 – 775.
23. Hockett Ch. The origin of speech. – Scientific American. – 1960. – № 8. – P. 78 – 96.
24. Johnson H. G., Ekman P., Friesen W. V. Communicative body movements. American Emblems // Semiotica, 15. – 1975. – №. 4. – P. 335 – 353.
25. Kendon A. An Agenda for Gesture Studies. – www.univie.ac.at/Wissenschaft/stheorie/srb/srb/gesture.html, 16.08.00. – P. 1 – 22.
26. Knapp M. L., Hart R. P., Friedrick G. W. and Schulman G. M. The rhetoric of goodbye: Verbal and nonverbal correlates of human leave-taking // Speech monographs. – 1973. – № 40. – P. 182 – 198.
27. Kreidler Ch. W. Introducing English Semantics. – London – N.-Y.: Routledge, 1998. – 338 p.
28. Loomis C. G. Folklore in the news: Sign language of truck drivers // Western folklore. – 1956. – № 5. – P. 205 – 206.
29. Ruesch G. Semiotic approaches to human relation. – The Hague-Paris: Mouton, 1972. – 389 p.
30. Safadi M., Valentine C. Contrastive analysis of American and Arab nonverbal and paralinguistic communication // Semiotica, 82. – 1990. – № 3. – P. 269 – 292.
31. Shiffrin D. Handwork as ceremony: The case of the handshake // Semiotica, 12. – 1974. – № 2. – P. 189 – 202.
32. Trager D. Paralanguage. A first approximation // Studies in linguistics. – 1958. – № 3. – P. 45 – 75.
33. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцевой. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 684 с.

References

1. Alefirenko, N. F. (2002). Protoverbal'noe porozhdenie kul'turnyh konceptov i ih frazeologicheskaja reprezentacija. In Filologicheskie nauki. № 5, 72 - 81.
2. Andrijanov, V. V. (1977). Sravnitel'naja karakteristika zhestov russkih i francuzov. In Nacional'no kul'turnaja specifika rechevogo povedenija. M.: Nauka, 260 - 267.
3. Vereshhagin, E. M., Kostomarov, V. (1981). G. O svoeobrazii otrazhenija mimiki i zhestov verbal'nymi sredstvami // Voprosy jazykoznanija. 1, 36 - 47.
4. Vikulova, L. G. (1998). Rol' kinesicheskikh edinic v tekste literaturnoj skazki. In Vestnik MGU, Ser. 19: Lingvistika i mezhkul'turnaja kommu-nikacija. 4, 63 - 66.

5. Gorelov, I. N., Engalychev, V. F. (1991). Bezmolvnnoj mysli znak: Rasskazy o ne-verbal'noj kommunikacii. M.: Mol. gvardija.
6. Kedrova, E. Ja. (1981). Opisanie zhestov personazhej v strukture teksta. In Jazyk prozy A. P. Chehova. Rostov n/D., 28 - 35.
7. Kolshanskij, G. V. Paralingvistika. M.: Nauka.
8. Krejdlin, G. E. (2002). Neverbal'naja semiotika: Jazyk tela i estestvennyj jazyk. M.: Novoe literaturnoe obozrenie.
9. Kulish, L. Ju. (1982). Kineticheskoe soprovozhdenie rechi. In Psiholingvisticheskie aspekty vosprijatija ustnoj inojazychnoj rechi. Kiev: Vishha shkola, 163 - 191.
10. Labunskaja, V. A. (1999). Jekspressija cheloveka: obshhenie i mezhlichnostnoe poznanie. Rostov n/D: Feniks.
11. Maslyko, E. A. (1970). K psihologicheskoy prirode paralingvisticheskikh javlenij. In Materialy III Vsesojuznogo simpoziuma po psiholingvistike. M.: Nauka, 20 - 23.
12. Monich, Ju. V. (2000). Ambivalentnye funkcii rituala v jevoljucii jazykovyh system. In Voprosy jazykoznanija. 6, 69 - 97.
13. Pankrac, Ju. G. (1992). Propozicional'naja forma predstavlenija znanij. In Jazyk i struktury predstavlenij znanij: Sb. nauch.-analit. obzorov. M.: RAN, INION, 78 - 97.
14. Polivanov, E. D. (1968). Po povodu «zvukovyh zhestov» japonskogo jazyka. In Stat'i po obshhemu jazykoznaniju. M.: Nauka, 135 - 141.
15. Tarasov, E. F., Sorokin, Ju. A. (1977). Nacional'no-kul'turnaja specifika rechevogo i nerechevogo povedenija. In Nacional'no-kul'turnaja specifika rechevogo povedenija. M. Nauka, 14 - 37.
16. Jazyk i struktura predstavlenija znanij: Sb. nauchno-analitich. obzorov (1992). M.: RAN, INION.
17. Jakubinskij, L. P. (1986). O dialogicheskoy rechi. In Izbrannye raboty. Jazyk i ego funkcionirovanie. M: Vysshaja shkola, 17 - 58.
18. Birdwhistell, R. L. (1952). Introduction to kinesics: An annotation system for analysis of body motion and gesture. Louisville: University of Louisville Press.
19. Cohen, A. (1977). The communicative functions of hand illustrators. In Journal of communication. 27, 54 - 63.
20. Crystal, D. (2000). The Cambridge Encyclopedia of Language. - Second. Ed. Cambridge: Cambridge University Press.
21. Dodds, Pr. J. (1997). What Gestures Reveal About Thought. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.cc.gatech.edu/~cilla/cs7100/project02/paper2.html>.
22. Gallois, C., Callan, V. (1986). Decoding emotional messages: influence of ethnicity, sex, message type and channel. In Journal of personality and social psychology. 51, 762 - 775.
23. Hockett, Ch. (1960). The origin of speech. In Scientific American. 8, 78 - 96.
24. Johnson, H. G., Ekman, P., Friesen, W. V. (1975). Communicative body movements. American Emblems. In Semiotica, 4, 335 - 353.
25. Kendon, A. An Agenda for Gesture Studies. [Electronic Resource]. – Mode of access: www.univie.ac.at/Wissenschaft/stheorie/srb/srb/gesture.html.
26. Knapp, M. L., Hart, R. P., Friedrick, G. W. and Schulman, G. M. (1973). The rhetoric of goodbye: Verbal and nonverbal correlates of human leave-taking. In Speech monographs. 40, 182 - 198.
27. Kreidler, Ch. W. (1998). Introducing English Semantics. London – N.-Y.: Routledge.
28. Loomis, C. G. (1956). Folklore in the news: Sign language of truck drivers. In Western folklore. 5, 205 - 206.
29. Ruesch, G. (1972). Semiotic approaches to human relation. The Hague-Paris: Mouton.
30. Safadi, M., Valentine, C. (1990). Contrastive analysis of American and Arab nonverbal and paralinguistic communication. In Semiotica, 82, 3, 269 - 292.
31. Shiffrin, D. (1974). Handwork as ceremony: The case of the handshake. In Semiotica, 12, 2, 189 - 202.
32. Trager, D. (1958). Paralanguage. A first approximation. In Studies in linguistics. 3, 45 - 75.
33. Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar' (1990). Pod red. V. N. Jarcevoj. M.: Sov. jenciklopedija.

Стаття надійшла до редакції 5.04.2016 р.